

De Waarde van Grondwater, 23 september 2015, KWR Nieuwegein

Harry Boukes

Een geohydroloog verdient zijn/haar geld met het (werken met) grondwater, en dus is voor mij grondwater waardevol. Toch twijfelen hydrologen wel eens of grondwater niet te makkelijk verbruikt wordt. Reden om een dag te besteden aan een symposium over de waarde van het grondwater.

Wie een goedbezocht symposium wil organiseren, dient draagvlak te zoeken. De aankondiging meldt de betrokkenheid van IAH, IGRAC, KWR, Deltares, NHV, Stichting Waterbuffer, VVM, Ministerie I&M, Waterschap Vallei en Veluwe en de Wereldbank. Het ochtendprogramma telt dertien sprekers, het middagprogramma bestaat uit drie workshops waar ik nog eens veertien namen noteer van bijdragende professionals. Het is een bonte verzameling directeuren, onderzoekers, projectleiders en hoogleraren, al dan niet met pensioen. Het moge duidelijk zijn wat de uitdaging van de dag wordt: zorgen dat men met elkaar in gesprek gaat en niet langs elkaar heen gaat praten.

Het symposium vindt plaats bij KWR in Nieuwegein. Wie daar naartoe wil, moet niet meer naar een wit gebouw zoeken, want dat staat er niet meer. Men heeft achter op het terrein een nieuw pand neergezet, dat door het aflopen van een imposant 'best wel lang' voetpad bereikt kan worden. Waarschijnlijk heeft de architect bij het presenteren van zijn plannen het woord 'transparantie' vaak gebruikt. 'Als het niet goed gaat met de hydrologie, kan ik altijd nog glazenwasser worden', denk ik dan. Het resultaat oogt strak, heeft ook duidelijk cachet. Zeker als de nu nog in ontwikkeling zijnde groenpartijen een paar jaar verder zijn, ligt er een imposant complex, duidelijk in contrast met het oude gebouw.

Ook na binnenkomst oogt het gebouw groots, met zelfs een echte indoor-waterval. We worden naar één van de flexibele vergaderzalen geloodst, waar de bijeenkomst begint met een welkom namens KWR: Jan Willem Kooiman is trots op 'zijn' gebouw en het grote aantal hydrologen wat op de bijeenkomst is afgekomen. Als ik om me heen kijk, kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat het een drukke ochtendspits is geweest, want veel mensen komen na aanvang van de eerste sprekers binnen.

Dagvoorzitter Marc Bierkens introduceert het programma. Eerst is het de beurt aan vijf sprekers 'uit de praktijk', die in vijf minuten hun betrokkenheid met het grondwater mogen toelichten. Eerst legt Jean Aerts, een glastuinder die spreekt namens LTO Glaskracht, uit hoe zij extra water nodig hebben om de efficiëntie van hun gewasproductie te verhogen. Grondwater is aantrekkelijk, maar kan niet overal worden gewonnen. Ondergrondse opslag kan de benuttingsmogelijkheden verhogen, en ja, als het

water dan wat meer zink bevat dan volgens de regels de bedoeling is, moet je daar dan streng mee omgaan?

Hans Bousema van Brabant Water (dat uitsluitend grondwater gebruikt als grondstof voor drinkwater), geeft aan dat grondwater cyclisch is: omdat het steeds wordt aangevuld, is het anders dan een delfstof duurzaam te winnen. Hij vindt het huidige beschermingsbeleid niet voldoende, maar de in ontwikkeling zijnde Structuurvisie Ondergrond (STRONG) is een goede benadering. Het beschermingsbeleid moet 4-dimensionaal, met name als de bedreigingen ook van onderaf kunnen komen zoals bij schaliegaswinning.

Niels Hartog (KWR) vindt de ondergrond een zeer geschikt medium voor de opslag van energie. Als we bijvoorbeeld restwarmte willen benutten, hebben we een constante productie, maar een seizoenale vraag. Dat kan in de ondergrond worden gebufferd en Nederland loopt voorop qua seizoenale buffering. Er zijn risico's, vooral als gevolg van menging en verspreiding, maar als we goed modelleren en zorgvuldig uitvoeren en beheren zijn deze beheersbaar. 'Samen lukt het ons', luidt de boodschap van zijn energieke pitch.

Carl Paauwe vertegenwoordigt de Stichting Waterbuffer, die is opgericht om projecten voor de duurzame opslag van zoet water te bevorderen. Er lopen pilots, we staan aan de vooravond van verdere opschaling. De Stichting maakt reclame, masseert om tot adequate beleidsmatige en juridische kaders te komen.

Ivo Buijsters van IPO verhaalt over de samenwerking tussen provincies en andere partijen in het waterbeheer. Provincies zijn verantwoordelijk voor integraal waterbeheer, maar ook andere partijen zijn actief. Samenwerking is essentieel, en anders dan vroeger wordt de strijd over bevoegdheden gemeden.

Vijf pitches in een half uur is best veel. De luisteraar moet steeds overnieuw beginnen om een beeld van de spreker en zijn verhaal te krijgen. De wisselingen gaan gepaard met geklungel met de microfoon die met een raar soort klem op het hoofd moet worden bevestigd. Het opstarten van de powerpoint verloopt vlekkeloos, maar bij elke tweede sheet moet de voorzitter naar de spreker toe om te wijzen welk knopje hij moet gebruiken. Verder valt op dat niemand het heeft over de waarde van het grondwater. De eerste vier sprekers stellen dat zij het grondwater voor hun doelen nodig hebben, en het dus goed is om het te gebruiken. Dat moet gestimuleerd worden. De vijfde spreker stelt dat de provincies dat samen met andere overheden begeleidt, maar daar ging de dag toch niet over?

Aansluitend volgen twee keynote speeches, die gelukkig wat langer zijn. Marcus Wijnen van de Wereldbank deelt zijn ervaringen met ons dat als we geen duidelijke economische waarde aan het grondwater toewijzen, de één meer profiteert dan de ander. Grondwater is goedkoop en zeker in overbevolkte gebieden wordt het gemakkelijk beschikbaar gesteld. Er is doorgaans weinig kennis, en door de traagheid van het grondwatersysteem duurt het lang voor we problemen waarnemen, bijvoorbeeld als we meer dan de hernieuwbare hoeveelheid benutten. Als de problemen manifest worden, 'the brakes don't work'. Als het grondwater zakt, moeten putten versneld worden afgeschreven, zijn duurdere putten of zelfs alternatieve bronnen nodig. Door het probleem economisch te benaderen kom je in gesprek met beleidsmensen. Die zijn niet geïnteresseerd in meters daling van de grondwaterstand, wel in miljoenen extra kosten. Het toekennen van een economische waarde aan het grondwater is dus een middel om op governance-niveau een volwaardige gesprekspartner te worden.

Theo Olsthoorn (gepensioneerd hoogleraar) stelt eerst dat hij het eens is met de vorige spreker, om daarna uit te leggen waarom we geen prijs aan het grondwater moeten verbinden: anders geef je de rijken en multinationals de gelegenheid om het te kopen, en daar wordt de kleine burger het dupe van (hoewel de kleine burger er soms ook wel een potje van maakt). De waarde van het grondwater voor de maatschappij verschilt van de waarde voor het individu. Zo kan het drinkwater van het diepe grondwater van Oirschot (wat aan alle bronwater-criteria voldoet) economisch 'uitgenut' worden door het in flesjes voor 1 euro per liter in de supermarkt te zetten. Voor 2 euro per m³ maken we dan met membranen rivierwater drinkwaterklaar.

Brabant Water stelt het schone grondwater te lenen van de natuur. De betreffende schone druppel wordt echter aan de natuur onttrokken en kan niet meer opkwellen. Dat je het water na gebruik en reiniging weer loslaat in het oppervlaktewater is geen lenen, maar gebruiken. In de jaren zeventig leerde Theo dat schoon grondwater volop aanwezig is, dagelijks door regen wordt aangevuld en door bodempassage wordt gezuiverd. Bodem- en grondwaterverontreinigingen verstoorden dat beeld. Maar ook door overexploitatie (waardoor metaal-rijke lagen aeroob worden en de metalen in oplossing gaan) kan het grondwater vergiftigd raken, zoals in Bangladesh met de arseenproblematiek en in Nederland bij pyriethoudende lagen.

De waterleidingbedrijven hebben niet meer het alleenrecht op het gebruik van grondwater. Het verkavelen van de ondergrond is zinloos omdat het grondwater zich niet aan de grenzen houdt. Een samenhangende kijk zoals in gebiedsdossiers helpt wel, zeker als de provincie de regie houdt en niet de stakeholders. Het NHI moet volgens Theo een instrument worden om de duurzaamheid in te schatten.

De koffiepauze duurt door tijdsoverschrijdingen korter dan gepland. De volgende sessie telt alweer vier sprekers, en we hebben al zo veel gehoord.

Tanja Klip (dijkgraaf waterschap Vallei en Veluwe) bekent halverwege haar presentatie dat deze is 'voorbereid' door één van haar medewerkers. Over de waarde van het grondwater stelt ze dat deze net zo fluïde is als het grondwater zelf. In perioden van overschot is grondwater weinig waard. Kennis van het systeem is dan vooral belangrijk. Geld speelt als er maatregelen gewenst zijn: levert een nieuwe gebruiksfunctie voor een terrein voldoende rendement om een sanering van een verontreiniging uit te voeren? STRONG is een goede ontwikkeling: ze geeft voorbeelden van hoe er buiten de eigen verantwoordelijkheidsgrenzen wordt gedacht en gehandeld. Maar de relatie tussen water en geld is niet helder, al is herstel altijd duurder dan iets goed houden. Alles overziend zijn we gezien onze beperkte problematiek (in vergelijking met buitenland) erg rijk met onze grondwatersituatie.

Douwe Jonkers (projectleider STRONG) kan zich geen betere inleider wensen. STRONG is samenwerkend op zoek gaan naar een gezamenlijke visie, naar kernwaarden als duurzaam en efficiënt. Men hanteert de watersysteembenadering, leert 4D denken. Decentraal wat decentraal kan. Het is een mooie promotie van STRONG, maar ging de dag niet over de waarde van grondwater?

Bij Wim van Vierssen (directeur KWR) komt dat gevoel nog sterker naar boven: het gaat over de manier waarop KWR grondwaterprojecten in de wereldmarkt zet. 'Kennis, kunde, kassa', stelt hij, al staat dat nergens op zijn powerpoint-sheets. Grondwater is het onderwerp om wereldwijd projecten mee af te zetten. Er komt een vraag uit het publiek: of hij niet te veel in maakbaarheid gelooft. Wim gelooft in maakbaarheid, meldt hij.

Ron Bohlmeijer van multi-national Heineken verhaalt hoe zij hun waterbehoefte over tientallen projecten in de wereld proberen in te vullen. In de brouwerij kost 1 liter bier gemiddeld 4 liter water. Wereldwijd wil men dat terugbrengen naar 3,5 liter. En passant wordt ook nog vermeld dat de hoeveelheid gerst voor 1 liter bier 130 liter water kost. Heineken zoekt naar wegen om ook de lokale bevolking te laten profiteren van de aanwezigheid van een brouwerij. Er zijn voorbeelden uit Mexico en Ethiopië. Op een vraag of het afvalwater hergebruikt kan worden, luidt het antwoord dat het in Nederland niet rendabel is, in Spanje verboden, maar het in andere gebieden wel kan. Dan kan het tot een besparing van het grondwatergebruik leiden. Omdat één van de aanleidingen van deze dag het 12,5 jarig bestaan van IGRAC is, krijgt directeur Neno Kukuric de gelegenheid om zijn organisatie te presenteren, mede aan de hand van een door hen gemaakt filmpje over het belang van grondwater.

Mijn hoofd zit onderhand vol, maar mijn maag niet. Gelukkig stelt de lunch niet teleur. Enthousiaste catering-medewerkers leiden mij langs de rijke sortering broodjes en andere consumpties.

Het middagprogramma bestaat uit drie afzonderlijke sessies, waarvan ik er vanwege fysieke grenzen slechts één kan bezoeken. Omdat ik vooraf gemeld heb dit verslag voor Stromingen te willen schrijven, word ik benoemd tot rapporteur, wat mij een onverwachte improvisatie tijdens de afsluitende plenaire sessie oplevert.

Ik heb te maken met een sessie 'grondwater en klimaat' onder voorzitterschap van Michael van der Valk. Eerst geeft Neno Kukuric (IGRAC) een presentatie over klimaat vanuit globaal (of mondiaal?) perspectief. Er zijn directe en indirecte invloeden, maar te weinig metingen. En 'what you don't measure, you can't manage'. Wat bij mij blijft hangen is zo'n opmerking in de kantlijn: dat toegenomen grondwateronttrekkingen invloed hebben op de zeespiegelstijging.

Vervolgens een presentatie van Gualbert Oude Essink (Deltares). Weer veel wereldkaarten met rode en blauwe accenten, die volgens Gualbert niet goed zijn, maar door veel berekeningen te doen ontstaat er een range aan toekomstbeelden op basis waarvan je kunt sturen. En nog zo'n onbekend weetje: de zeespiegelstijging bedraagt ca. 3 tot 10 mm/jaar, maar de bodemdaling in een deltagebied kan wel 6 tot 100 mm/jaar bedragen.

Flip Witte (KWR) geeft als vuistregel dat natuur waardevol is als het gebied nat, voedselarm en pH-gebufferd is. Waardevolle natuur vraagt dus om de aanvoer van voedselarm grondwater. Dat is vaak helemaal aan het eind van het grondwatersysteem. Kleine wijzigingen kunnen het stromingspatroon behoorlijk wijzigen. Er is meer kennis nodig, bijvoorbeeld over de werkelijke verdamping om knoeiwerk in het waterbeheer en de schatting van de grondwateraanvulling te voorkomen.

Lidwien Besselink (Provincie Overijssel) heeft gewerkt aan een klimaatrobuuste Vecht-IJsseldelta. Vraag was hoe de ondergrond te gebruiken om het gebied klimaatbestendig te maken. Daarbij is het idee ontwikkeld van de Derde Rivier: niet alleen de IJssel en de Vecht, maar ook het grondwater kan worden gebruikt om de watersituatie aan de oppervlakte te sturen. Door met deze beeldende term te blijven werken, wordt ook bij andere projecten het grondwater meer betrokken bij oplossingen voor de watersituatie. De aansluitende discussie levert een aantal losse opmerkingen op die ieder voor zich best aardig waren. Bij mij bleef hangen dat zeldzame flora vraagt om voedselarme gebieden, maar dat zeldzame vogels juist op voedselrijke graslanden afkomen.

Voor de plenaire discussie geldt eigenlijk het zelfde: er komen waardevolle onderwerpen aan de orde. Er wordt een plan gelanceerd om economen bij elkaar te brengen die in langere afschrijvingstermijnen (bijv. 100 jaar) denken. Hier zou het grondwaterbelang beter tot zijn recht komen.

Marc Bierkens vat de hele dag vervolgens in een paar zinnen samen: Het is handig om een zekere economische waarde aan water toe te kennen: zo kunnen we het beheer in goede richting duwen. In Nederland hebben we daar nog slecht over nagedacht, waarschijnlijk omdat we veel water hebben. We willen wel veel met dat water doen. Dan zijn 4D-plannen een mogelijke weg om hier gericht mee om te gaan en we moeten ook naar lange-termijn effecten (>200 jaar) kijken. Daar moet nog veel aan ontwikkeld worden.

Zodra de dag is afgesloten houdt Marc Bierkens het woord, dit keer als voorzitter van de NHV om Theo Olsthoorn namens de vereniging een blijk van erkentelijkheid uit te reiken voor alles wat hij afgelopen jaren voor de hydrologie en voor de NHV in het bijzonder heeft gedaan.

Tijdens de afsluitende borrel praten we nog wat na. Om inspiratie op te doen vraag ik mensen of ze in één of twee zinnen kunnen zeggen de dag hen heeft opgeleverd. Niemand geeft expliciet antwoord en dat is geen goed teken. Er zijn veel mensen aan het woord geweest- misschien wel te veel. Veel mensen hebben verteld op welke manier zij geld willen verdienen aan het gebruik van grondwater. Er is amper aan de orde geweest hoe het ene gebruik last heeft van het andere, of in ieder geval is de confrontatie uitgebleven. Het idee dat het grondwater pas echt duurzaam wordt gebruikt als er een geldwaarde aan wordt toegekend is niet nieuw. Je kunt je afvragen hoe dat dan moet, maar het is zeker een techniek om grondwater op de agenda van beleidsmensen en bestuurders te krijgen. De confrontatie met het door Theo Olsthoorn geopperde bezwaar (als je er een geldwaarde aan koppelt geef je rijken en de industrie de kans om het t.b.v. hun eigenbelang op te kopen) heeft ook niet plaats gevonden. En met een slimme term als 'De derde rivier' bereik je misschien wel even veel. Maar dan nog blijft overeind dat de maatschappelijke waarde van het grondwater een heel andere is dan de som van de waarde voor alle individuen. Er is wel benoemd dat een voor de korte termijn economisch gunstige oplossing op langere termijn vervelende, zelfs desastreuze gevolgen kan hebben, maar in welke mate geldt dat nu voor als die energie- en opslagprojecten van tuinders, onderzoeksinstituten en drinkwatermaatschappijen? In het buitenland zien we het op veel plaatsen mis gaan. Onze grootste rijkdom is dat onze problemen niet van deze orde van grootte zijn. Voorlopig tenminste...

